

Homoseksualno vedenje primatskih samic in evolucija človeka

NARAVA SEKSUALNIH KULTUR

Pričujoči članek je spodbudil Saxovo vpeljevanje v primatologijo in željo po ponovnem obravnavanju, čedenju in prenavljanju najbolj “masivnih pojmov”, kulture in družbe, na “katerih zidamo svoje svetove in tudi svoje akademske discipline”.¹ Pri obravnavanju primatskih paritvenih sistemov je on izbral pot očetovstva, jaz pa sem skušala slediti poti samičjega spolnega zadovoljevanja in njegovega razmerja užitka.²

Sodoben zahodni svet spolnost ponavadi obravnava kot univerzalno danost, bistvo, ki ne potrebuje definicije. Pa vendar se oblike, vsebine in konteksti seksualnosti od kulture do kulture zmeraj razlikujejo. Naša prepričanja in zamisli o tem, kaj naj bi seksualnost bila, pa so tako mnogovrstna kot same spolne navede.³ Homoseksualno vedenje Vasey (1995) opredeljuje kot genitalni stik ali manipulacijo genitalij ali pa oboje med posamezniki istega spola. Seksualno vedenje med istospolnimi posamezniki je večinoma tesno povezano z družbenim življenjem, zato bom pojem uporabljala v širšem pomenu, ki vključuje raznovrstne nežnosti, ljubkovanje, “seksualna prijateljstva” ali erotična razmerja. Skupni imenovalc teh istospolnih odnosov je ugodje, ki ima lahko tudi neko družbeno vlogo. Morda je zaradi razkošnosti in raznolikosti teh razmerij bolj primeren izraz socioseksualno vedenje.

Homoseksualnost je posebno zanimiva v kontekstu narave/kulture. Poosebja greh proti naravi, nemoralnost, anatemo v normativnih zakonih, ki so izdel-

¹ Iztok Saksida, O namišljenih očetih in prevaranih ljubimcih; ČKZ, let. XXI, 1993, št. 162–63, str. 99.

² Tekst je del moje diplomske naloge iz sociologije kulture (2001) s podnaslovom *Homoseksualno vedenje primatskih samic znotraj konstrukta ugodja in biološkega izobilja; vloga socioseksualnih vzorcev vedenja pri nastanku sistemov sporazumevanja in kulturnih tradicij aloprimatov; vprašanje vpliva na človeško evolucijo*. Odlo-mek je nekakšen uvod v precej zapleteno tematiko, ki povezuje vedenje primatov s paleoantropologijo, teorijo o nastanku jezika in kulture z enigmatičnim in vseprisotnim homoseksualnim vedenjem. V tekst nisem posegala.

³ Ruth Bleier, *Science and Gender, A Critique of Biology and its Theories on Women*, New York, 1984, str. 165. Konceptcija homo- in heteroseksualcev kot kategorij ljudi ali homoseksualnosti kot skupka značilnosti ali dejanj, ki označujejo posameznike, ni “naravna” in samoumevna in se ni razvila vse do 17. stoletja (Padgug, 1979).

ki človeških družb in kolektivne psihe. Naše posamične seksualnosti so kot naše narave družbeno zgrajene iz zgodovinskih interakcij z ljudmi in družbo ter se neprenehoma spreminjajo. Zagovarjam interakcijski pristop, ki v upanju na razumevanje zapletenosti primatske seksualnosti upošteva tako biološke kot kulturne vplive. Nekega socioseksualnega vedenja brez biologije ni, a svoj pomen dobi šele v "kulturnem okolju". V kontekstu seksualnosti želim poudariti sporazumevanje med istospolnimi udeleženci, kretnje in ritualizirane dotike, ki nosijo s sabo vrsto pomenov. Simboličnih gest se lahko posameznik nauči, jim kaj doda, vednost o njihovem pomenu pa se lahko prenaša. Tukaj vidim osnovo za razvoj kulturnih vzorcev, ki temeljijo na seksualnosti. Nekateri še zmeraj verjamejo, da je heteroseksualnost biološka norma spolnega vedenja, homoseksualnost pa lahko povzroči hormonalne motnje. A ravno brskanje po biologiji normalnosti je pokazalo, da večina primatskih vrst pozna istospolna "razmerja". Če so za našo vrsto ključni družbeni dejavniki pri konstruiranju naše spolne identitete, kaj lahko naši opičji bratranci razkrijejo o naši skupni primatski dediščini?

PO POTI UGODJA PRIMATSKIH SAMIC ...

Raziskave spolnega vedenja primatov imajo za seboj dolgo in nekoliko protislovno zgodovino. Ta se nanaša posebno na vloge samcev in samic v seksualnih kontekstih aloprimatskih⁴ vrst. Raziskave spolnosti v naravnem okolju nekako ne podpirajo togih predpisanih reproduktivnih strategij obeh spolov. Ključno izhodišče za moje spekulacije je fleksibilna, spremenljiva in široko razumljena spolnost, homoseksualnost pa je eden njenih aspektov. In zakaj sem izbrala samice? "Moč ali odločitve, izbire" samic in njihov vpliv na družbeno strukturo, vzorce vedenja in evolucijske posledice so bile v primatologiji in drugih znanostih večinoma prezrte. Celoto ženske v sodobni zahodni kulturi vsebuje njena heteroseksualna identiteta, kot predmeta poželenja, kot žene in matere. V tej metafiziki, ki je seveda ekstrapolirana na vse primatske samice, ni prostora za njeno ugodje. Raziskave primatov na terenu, še posebno pa seksualno vedenje bonobov, pa pričajo o tem, da so evolucijske korenine homoseksualnosti precej globoke. Prepričali so me, da samice naših sorodnikov dejansko poznajo užitek in celo različne rabe spolnega ugodja. Konstrukt ugodja nam ponuja eno od raziskovalnih poti k pojasnitvi homoseksualnosti. Ali nasprotno – homoseksualno vedenje nam lahko na novo osvetli fenomen ugodja. A zakaj naj bi samice

⁴ Aloprimati je izraz, uporabljan za vse nečloveške primate.

primatov imele ali dobile sposobnost doživljanja ugodja, zakaj so lahko stopile v razmerje užitka? Je tudi to le vprašanje perspektive, ideologije in kulturnih tradicij?

STATUS SAMIC IN NJIHOVE IZBIRČNOSTI V ZGODOVINI EVOLUCIJSKE TEORIJE

Če hočemo odpreti vprašanje vpliva samičjega homoseksualnega vedenja na socialno evolucijo hominidov, moramo najprej postaviti teoretične okvire, ki pojasnjujejo osnovne dileme izvora in narave homoseksualnosti. Orisala bom pomen narave znanosti v zgodovini evolucijske misli in njen odnos do primatske seksualnosti, obdelala dvojna merila vedenjske biologije in sporno točko samičje izbire v primatoloških študijah.

Čeprav je izbirčnost samic omenil že Darwin, je bila samičja seksualnost v zgodovini znanstvene misli popolnoma prezrta vse do leta 1970. Večina vedenjsko-biološke literature slika samce kot aktivne, podjetne, pustolovske, agresivne in promiskuitetne, samice pa kot pasivne, odzivajoče se na samce, nazadnjaške in sramežljive. Darwin je skladno z viktorijanskim pogledom na svet menil, da se je samičja izbira razvila samo zato, ker morajo samci pritegniti samice v spolnost. S samičjo izbiro je skušal pojasniti čudške poteze in vedenje samcev. Samice pa je dojel kot pasivne, aseksualne in celo z "mankom mentalnih sposobnosti, ki so potrebne za izkazovanje izbire".⁵ Ta vztrajni predsodek v opisovanju vedenja spolov je bil posebej očitien pri rekonstrukciji primatske evolucije. Šele Maynarda Smitha je (v 1950-ih) proučevanje plodnosti sadnih mušic *Drosophila* zavrlo nepričakovanih podatkov o vedenju spolov pripeljalo na pot samičje izbire. Opažoval je ples samic, ki mu tesno sledijo samci, če hočejo občevati, saj jih samice izbirajo na podlagi "plesnih sposobnosti". Predvideval je, da imajo samice morda svoje lastne interese, na katerih temelji njihova izbira partnerjev, in te odločitve morda vplivajo na pojav samčjih lastnosti in vzorcev vedenja (Small 1993). Trivers je zarisal pot dvema tipoma samičje izbire: v prvem samičja preferenca vodi do pretirane poteze samca in nima nobene reproduktivne ali preživetvene vrednosti. Drugi tip pa upošteva odločitve samic na podlagi njihove zaznave najboljšega zanje ne glede na samce, katerih poteze so sekundarnega pomena. V tej povezavi se je razvila tudi hipoteza "dobrih genov", ki jih izbirajo samice. Kako odločitve samic vplivajo na evolucijo določenega vzorca vedenja, pa skušajmo spoznati onstran teoretičnih domnev.

⁵ Charles Darwin, *The Descent of Man and Selection in Relation to Sex*, Princeton, 1981 (1871).

POGLED V PRIMATOLOŠKE PARADIGME

V prvi polovici 20. stoletja je bila primatologija laboratorijsko in muzejsko zasnovana veda, prva terenska dela pa so bila povsem moško usmerjena. Samice na evolucijo niso mogle imeti nobenega vpliva, saj so jih odločujoči samci posedovali kot razmnoževalne posode. Primatologija je služila kot mediator med življenjem in znanostjo v kritičnem obdobju preoblikovanja doktrin narave in kulture. In pomeni način praktične rabe, ki se skriva pod znanstvenim konstruktom obvezne heteroseksualnosti (Haraway 1992). Vloga spolov med živečimi primati in implikacije za človeško evolucijo so bile jasno določene z izdelanimi paradigmi. Vsa naslednja desetletja primatoloških raziskav in evolucijske teorije so bila osredotočena na dominantnost in agresivnost ter na reprodukcijski uspeh samcev. Vpliv viktorijanskega seksizma zasledimo celo v sodobni biologiji. R. Dunbar v *Primatskih družbenih sistemih* samičje izbire sploh ni omenil v okviru razmnoževalnih in paritvenih taktik. Poudaril je, da so samice nepristranski opazovalci v tekmi med samci; samice se začno aktivno zanimati za samce le, kadar trpijo zaradi močne reprodukcijske potlačitve, če lahko tako olajšajo svoje fiziološke težave.⁶

Mit o pasivni samici je zapečatil tudi znanstvene teorije o izvoru izključno samičjih pojavov z androcentričnim tonom: razmnoževalno sinhronijo, prikrito ovulacijo, neprekinjeno spolno dovzetnost in orgazem so pojasnjevali s prilagoditvijo za samce. Ti pojavi naj bi okrepili vezi med samci, jih priklenili k samicam, povečali njihov očetovski delež pri vzgoji otrok, samičji orgazem pa bi naj bil stranski produkt selekcije za užitek samca. Zaradi nesorazmerne pozornosti opazovalcev primatskega vedenja je prevladalo mnenje, da so samci odgovorni za določanje družbene zgradbe skupin. Ta ideja je bila vplivna in se je obdržala tudi še dolgo po tem, ko je bila osrednja vloga samic pri določanju družbene strukture številnih vrst že dobro dokumentirana. Samice so biološko programirane za materinstvo, ne pa za politiko.

Pomembna vloga koncepta hierarhij dominantnosti v sociobiološki teoriji je bila potrditev neizogibne patriarhalnosti in opravičenje spolnega *status quo*. Vzporedno s širitvijo feminizma in žensk na področju biologije, psihologije in posebno primatologije od 1970-ih, pa jih je veliko preusmerilo svojo pozornost na primatsko samico. In tako so "hčere lovca na terenu" s proučevanjem primatskih samic uvedle v znanost tisto ravnotežje, ki je potrebno za razumevanje evolucije družbenega vedenja. Ženska perspektiva je korenito spremenila naše umevanje paritvenih sistemov in spolnosti primatov. Samičja izbira je začela pospešeno pritegovati razsvetljeno pozornost proučevalcev vedenja živali in

⁶ Robin Dunbar, *Primate Social Systems*, London, Croom Helm, 1988, str. 147.

ima najverjetneje dramatičen vpliv na reprodukcijski uspeh tako samic kot samcev.⁷

Primatologinje so ponudile izziv tradicionalnim stereotipom o samicah ter prikazale njihovo povezovanje in samozavedanje, izraženo v skrbi za mladiče in znotraj bogate raznolikosti vzorcev spolnega vedenja. J. Goodall in B. Smuts sta spodbili klasičen evlucijski dokaz o bolj izbirčnih in previdnih samicah, in pokazali, da se odrasle šimpanzinje v določenih stopnjah estra uspešno pariyo s skoraj vsakim samcem v skupini. Razlike v socioseksualnem vedenju samic se pojavijo v obdobju zrelosti in namigujejo na to, da prilagajajo svoje aktivnosti za lažjo nosečnost, dojenje in skrb za novorojenca.⁸ "Izbirajoče samice" pa morajo imeti tudi sposobnosti za razločevanje med samci in posedovati širok spomin za urejanje družbenih informacij in razumevanje družbene mreže. Največji prispevek k evlucijski teoriji je "feministično" spoznanje, da je evolucija izbrala reprodukcijsko prožnost, ne pa univerzalnih vzorcev. Znotraj razgibanosti in raznolikosti vedenjskih vzorcev pa so primatologinje seveda poudarile vpliv samičjih odločitev. Tako je na neki način samčevski dominantno-promiskuitetni nauk nadomestila primatska feministična utopija (Segal 1999).

SINTEZA V TEORIJAH EVLUCIJE IN SPOLNE SELEKCIJE

Znanosti, ki povezujejo opice, afne in ljudi v red primatov, so grajene na strogih praksah, globoko pogojenih s pripovedjo, politiko, mitom, ekonomijo in tehničnimi možnostmi. Tako kot organizmi, o katerih razpravlja biologija, so tudi znanstveniki igralci v teatru pripovedovanja zgodb o zgodovini človeka. Biologija in primatologija sta značilno politična diskurza, njuni predmeti obravnave pa ikone za razmislek in manipulacijo v kontekstu judovsko-krščanske znanosti. Vsekakor je znanstveni dokaz vedno vprašanje interpretacij; teorije so računi *o* in *za* določene vrste življenj (Haraway 1992).

Evlucijska paradigma – da se posamezniki v procesu naravne selekcije prilagodijo na dejanja, ki največ prispevajo k njihovemu preživetju, zdravju in reprodukcijskemu uspehu, sorazmerno z vrstniki – prispeva najglobljo osnovo za analiziranje spolnih razlik v vedenju. Ker je uspeh v razmnoževanju posameznika odvisen tudi od partnerja, naj bi oba razvila paleta spolnih vlog, ki se med sabo dopolnjujejo. Nekateri avtorji menijo, da je komplementarna narava spolnih razlik mogoča osnova za izvor dveh spolov nasploh.

⁷ Meredith F. Small, Female Primate Sexual Behavior; Are There Really Sperm to Spare?, v *Current Anthropology*, vol. 29, št. 1, februar 1988, str. 81. Pregled "behaviorističnega" pisanja o izbiri samic je leta 1982 objavil Searcy.

⁸ Adrienne L. Zihlman, Natural History of Apes: Life-History Features in Females and Males, v *The Evolving Female; A Life-History Perspective*, New Jersey, Princeton un. p., 1997, str. 99.

Samice v središču pozornosti so pomenile poskus zapolniti nekatere od praznin, ki so nastale z njihovim predhodnim zanikanjem. Ta korak je bil tvegan, saj je namen združiti moške in ženske perspektive na dopolnjujoč način. Samice se skozi evlucijsko zgodovino razvijajo vzporedno s samci, jih izbirajo in skupaj z njimi tvorijo značilnosti vrste. Značilen vidik družbenih razmerij in strukture vrst je tudi tekmovanje in sodelovanje samic. Povezovanje samic in izbira spolnih partnerjev izrazito sooblikuje življenje v določeni vrsti in njen razvoj. Proučevanje vpliva samičje izbire na spolno selekcijo in hominidno evlucijo pomeni tudi potrebo po koraku nazaj in svežem pristopu k študijam spolov. In pomeni postavljanje temeljev za to, kar je Kuhn imenoval “znanstvena revolucija”. Upoštevanje homoseksualnega vedenja samic ima po mojem mnenju v tem procesu pomembno vlogo.

KONCEPT UGODJA

Pri uravnavanju seksualnosti sta na delu dve evlucijski strategiji – biološki (hormonalni) nadzor, ki se ga primati osvobajajo, in vplivi okolja (vzgoje in kulture). V sodobnih zahodnih kulturah spolnost pojasnjujejo predvsem v reproduktivnem ali povezovalnem kontekstu. Res je končna funkcija spolnega akta razmnoževanje, a pojasnitvena moč ugodja pri analizi seksualnega vedenja daleč presega sile reprodukcije. Koncept ugodja in interakcijska perspektiva so začetne točke spoznavanja pestrosti in razgibanosti človeške seksualnosti. Interakcije bioloških in kulturnih sil znotraj psihe so nelinearne, morda celo katične. Izkušanje ugodja je izvorno jasno biološko, a izbire seksualnih stimulov posameznikov izdajajo očitne kulturne osnove. Celu na samičji orgazem z nedvomno fiziološkim temeljem močno vplivajo kulturni dejavniki.⁹ Biologija ugodja je, kot je videti, še bolj nejasna kot sociologija užitka. Psihosocialna konstrukcija spolnega ugodja se kaže v vseh vidikih človeške seksualnosti, od objekta izbire do pogostosti hetero- ali homoseksualnih odnosov. In trditvam, da tako polnega vzorca, kot so človeške hetero- in homoseksualnosti, ne moremo najti pri nobeni drugi vrsti, so se “postavile po robu” vsaj tri živalske vrste: bonobi, orangutani in nosati delfini. Poznajo tako izbiro drugega objekta (medvrstna spolnost) kot drugega cilja (oralni, analni odnos) ter vrsto alternativnih oblik seksualnosti. In rdeča nit teh različic spolnosti je ugodje, ker se cilj in objekt jasno ločita od heteroseksualnega genitalnega koitusa. Vpeljava ugodja po-

⁹ Abramson in Pinkerton, *Sexual Nature/Sexual Culture*, Chicago, 1995, str. 11. V spolno pozitivnih kulturah, ki spodbujajo predigro, oralni seks in samičje ugodje, je več žensk “orgazmičnih”. Odnos staršev in vrstnikov vpliva na “feminizacijo” dečkov; če spodbujajo “poženščeno vedenje”, je več možnosti za poznejšo homoseksualnost.

meni razširitev samega pojma spolnosti iz kopulatornega vedenja na nedoločeno polje stilov, ki zbuja enak tip ugodja kot genitalno občevanje in so njegova razširitev.

Ker je človek del primatskega kraljestva, razumevanje seksualnosti naše vrste zahteva poznavanje osnov primatske seksualnosti. Morda bolj kot katerokoli drugo področje človeškega vedenja seksualnost premošča prepad med tem, kar dojemamo kot biološko in kar štejemo za kulturno. Raznolikost prepričanj in vedenjskih vzorcev na področju spolnosti ima svoje korenine v evolucijskem procesu, ki je spodbudil jezik in kulturo. Njegova evolucijska zgodovina pa ni tako oddaljena ali edinstvena, kot morda želimo, in med pomembnimi vidiki seksualizacije je tudi nereproduktivna spolnost. Zakaj pri antropoidih nastaja želja po alternativni spolnosti? Je ugodje, dober občutek, ki ga daje seksualnost, kot zasvojenost in zakaj nam sploh daje zadovoljstvo? Ali smo res tako enkratni in edini s tako bogatimi spolnimi apetiti?

SPORNO VPRAŠANJE HOMOSEKSUALNEGA VEDENJA PRIMATSKIH SAMIC

Poglaviten kamen spotike pri razumevanju spolnega vedenja primatskih samic so meje, ki jih v njihovem vedenju določajo raziskovalci. Primatski modeli proučevanja so bili izbrani tako, da so se prilagajali stereotipnim vidikom človeških odnosov in družbenih ureditev v samčevske hierarhije dominantnosti, medtem ko so ignorirali živali, katerih vedenje ni podpiralo stereotipa (Bleier 1984). In ker je narava ponavadi popularni kriterij za premeteno vodenje moralne in socialne politike, smo prepuščeni vtisu, da je homoseksualno vedenje nedavna abnormalnost, lastna človeku, in je torej zunaj naravnega reda. Pa vendar, raziskave kažejo, da so homoseksualno vedenje in druge nerazmnoževalne spolne aktivnosti plodovi dolge evolucijske zgodovine, ki so nastali pred modernim človekom in niso šele produkt človeške kulture. Jasno je, da imajo samice spolne potrebe in želje in morda njihov najboljši kazalec ni odnos s samci, ampak odnos z drugimi samicami (Small 1993). Včasih je homoseksualni odnos del trajnega prijateljstva ali znak rastoče navezave med samicami, lahko pa je tudi čisto spolne narave. In včasih se samice očitno raje genitalno drgnejo med seboj kot pa občujejo. Spolna razmerja med istospolnimi posamezniki so v svoji izraznosti morda celo bolj raznolika kot heteroodnosi, saj vedenjski vzorci številnih vrst vključujejo genitalni, oralno-genitalni, analno-genitalni, analni in ročno-genitalni kontakt. Za evolucijsko misel očitno enigmatični vedenjski vzorec dobi več smisla v kontekstu zблиževanja in povezovanja udeleženi posameznikov. Za razumevanje homoseksualnega vedenja so zanimive tiste vrste, kjer samice vzpostavljajo vezi, ki ne temeljijo na sorodstvu. In vsaj

med bonobi (pritlikavimi šimpanzi) je seksualnost ključen del, ki ta razmerja omogoča in spodbuja.¹⁰ Drgnjenje genitalij, med primatologi bolj znano kot G-G drgnjenje (v plemenu Mongandu iz Centralne Afrike pa imenovano *hoka-hoka*), je najpogostejše vedenje, s katerim samice bonobo utrjujejo razmerja ali blažijo napetosti med seboj. V tej zvezi se nam odpira vprašanje, ali imajo samice preference, ki jih človeške oči ne morejo razvozlati. In če jih imajo, ali lahko izvršujejo preference kot dosledne izbire, ki lahko učinkujejo na prenos genov? In kaj lahko pridobijo, če se “posmehujejo” evolucijski teoriji s homoseksualnim vedenjem?

Natančno opazovanje spolnega vedenja primatk nam lahko osvetli evolucijski vzorec vedenja – samice številnih primatskih, posebno antropoidnih populacij izražajo največ zanimanja za novost in raznolikost. Čeprav ostaja možnost odločitev za dobre gene, dobre očete ali dobre prijatelje za samice odprta opcija, kaže, da imajo raje nepričakovano. Morda izbira nepoznanih in nepredvidljivih situacij ter partnerjev povzroča večje vznemirjenje in spodbuja več ugodja. Spolni užitek je očiten neposredni mehanizem, ki lahko pojasni široko vsebnost spolne aktivnosti vseh primatov. Alternativna uporaba seksualnih vedenjskih vzorcev nekako zmanjšuje relativno pomembnost funkcije reprodukcije v primatski spolnosti. In daje prostor izbiri, raznoliki in spremenljivi.

Spoznanja primatologije kažejo, da samice primatov nedvoumno težijo k taki vrsti genitalne, posebno klitoralne stimulacije, ki vodi do orgazma. In tako pridemo do obravnavanega vprašanja samičjega orgazma in evolucijskega učinka ženskega užitka. Nekateri raziskovalci verjamejo, da so klitoris in samičji orgazem atavistične poteze, nepotrebni ostanki evolucije, ki ničemur ne služijo. Antropolog D. Symons je predlagal, da je klitoris poseben morfološki dar, ki izvira iz skupne embrionične povezave s penisom (1979).¹¹ Danes je jasno, da klitoris ni le homolog penisu, sploh pa ni nastal zavoljo njega. Trditve, da je samičji orgazem izključno človeška lastnost in da je spolno vznemirjenje samic omejeno na našo vrsto, pomeni zanikanje skupnih bioloških korenin samičjega vznemirjenja. Bogatost seksualnega repertoarja aloprimatov nakazuje na obstoj enake vedenjske tendence pri ljudeh; da je sposobnost doseganja erotične izpolnitve z obema spoloma del seksualnega potenciala vseh moških in žensk. Narava orgazma pa je pri samcih in samicah nekoliko različna.

¹⁰ Med bonobi, ki živijo na območju, bogatem s hrano in brez bližine goril, je največ poročil o seksualnih dejavnostih, posebej homoseksualnih.

¹¹ Klitoris najdemo tudi pri plazilcih, ptičih, najbolj očiten pa je pri sesalcih. Penis ni nujen za prenos sperme, saj ga večina ptičev nima. Zasnova vsakega fetusa je kromosomsko v bistvu ali samičja ali pa spolno nedoločena. Komaj v sedmem tednu pod vplivom Y kromosoma fetus prevzame samičjo spolno usmeritev.

NAZAJ K UGODJU NAŠIH SESTRICEN

V osemdesetih letih 20. stoletja je veliko znanstvenikov še zmeraj verjelo, da nečloveške samice ne morejo izkusiti orgazma, saj ni potreben za spočetje. Če sta samičja seksualnost in orgazem prilagoditvi samo zavoljo samecev, zakaj bi se torej spuščale v erotične igre s samicami? Ali zakaj bi se samozadovoljevale, kot to počno samice šimpanzov, bonobov, orangutanov ali makakov in goril? Zdi se mi očitno, da je ugodje kritičen element za razumevanje spolne motiviranosti. Seksualno ugodje pa ni nujno zavezano orgazmu, saj ga lahko izkušamo brez "vrhunca".¹² Ker se ne moremo dokopati do resničnih občutkov drugih bitij, lahko interpretiramo le opazovane položaje telesa, obrazno mimiko in vokalizacije med spolnimi odnosi. Med kratkorepimi makaki (*Macaca arctoides*) je spolna stimulacija pomembna poteza homoseksualnih odnosov. Pri samicah v "orgazmični fazi" vidimo mišične krče, ki jih spremljajo poseben izraz na obličju, ritmični izdihi, vokalizacija in sopihanje. Samice se v vznemirjenju obračajo k partnerju in se ga želijo oprijeti (oprijemalni refleks). Vsaj nekatere doživljajo vse arbitrarne faze spolnega odzivanja: vznemirjenje, plato, orgazem in sprostitvev. Laboratorijski poskusi so potrdili, da samice makakov med hetero- in homoseksualnimi odnosi izkušajo nekakšen orgazem: samičji okroglosti izraz (ki pri samcu označuje ejakulacijo) sovпада z izrazitimi materničnimi krči in nenadnim povečanjem srčnega utripa (Blaffer-Hardy 1981). Študije berberskih makakov so odkrile, da je vokalizacija samic celo spodbuda za izliv semenske tekočine. To glasno izražanje spolnega vznemirjenja med makaki, pavijani in šimpanzi je značilen element občevanja. Znanstvenike je presenetilo, da se določene samice celo med občevanjem ročno stimulirajo. Dolgo so menili, da je masturbacija, ki jo afne in nekatere opice pogosto izvajajo, patološka posledica ujetništva, a "žal" to počno tudi svobodne samice. Chevalier-Skolnikoff je pokazala, da so samičji odzivi pri občevanju s samci manj izraziti in zunanji znaki orgazma manj očitni kot pri istospolnih odnosih. To odkritje je skladno z raziskavami ženske seksualnosti Masters in Johnsona ali Kinseya, saj stopnjevana klitoralna stimulacija pripomore k intenzivnejšim orgazmičnim odzivom kot vaginalni koitus.

¹² Wolfova se je pri razpravi o "orgazmičnih aloprimatkah" posvetila anatomiji samic. Pravi, da sam položaj klitorisa blizu "vstopa" v vagino omogoča opicam in afnam neposredno stimulacijo pri občevanju. Ženske pa imajo ti dve področji bolj oddaljeni, kar je posledica sprememb okostja med evolucijo bipedalizma. Nezadostna stimulacija klitorisa je možnosti za orgazem med občevanjem torej zmanjšala. Samičji orgazem je potemtakem starodavna primatska značilnost, ki se je med človeško evolucijo delno izgubila. To razmišljanje je upoštevala Mary S. McDonald Pavelka v članku *Sexual Nature: What Can We Learn from a Cross-Species Perspective*, knjiga *Sexual Nature/Sexual Culture*, Chicago, 1995, str. 26.

Klitoralni orgazem je paradoks ne samo za tradicijo darvinistične biologije, ampak tudi za temelj koristi, ki je osnova vseh funkcionalističnih teorij evolucije (Gould 1995). Seksualni užitek bi se moral razviti kot stimulus za razmnoževanje in naj bi bil osredotočen na občevanje. Kako je lahko samičji spolni užitek tako ločen od svojega uporabnega namena v darvinistični igri življenja? Blaffer-Hardy trdi, da je nepovezanost med orgazmom in občevanjem prilagoditev za promiskuitetno vedenje, ki samicam omogoča podporo več samcev in preprečuje, da bi kdo škodil njenim mladičem. To pomeni, da je orgazem povezan z izgubo vidnih znakov ovulacije in samcem ne zagotavlja vednosti o očetovstvu, samicam pa omogoča svobodno seksualno vedenje. To napeljuje k temu, da sta ugodje v spolnosti in orgazmična sposobnost žensk biološka nadomestitev za estrus in evlucijska prilagoditev za bolj prožno in raznoliko spolno vedenje. A opazovanja seksualnega vedenja aloprimatk dokazujejo, da jih ne smemo izločiti iz konteksta sposobnosti uživanja in ugodja. Poleg tega, da številne samice pogosto občujejo zunaj obdobja ovulacije, pa nekatere prakticirajo nekaj takega, kot je hlinjeni estrus, celo po zanositvi. Zakaj je klitoris gibonov ali bonobov veliko bolj razvit kot pri človeških samicah, če ne za zbujanje zadovoljstva in uživanja v njem? Nekakšen zdravorazumski sklep nam pravi, da naj bi (vsaj "više razviti") posamezniki imeli veselje do samega življenja, ga uživali. Ali to ne vključuje tudi uživanja v spolnih "radostih"? In zakaj bi morale biti te omejene na heteroseksualne odnose? Večje "intelektualne sposobnosti" in bogatejši predstavniki svet višjih primatov verjetno pomenijo tudi večjo sposobnost doživljanja ugodja kot takega. In homo- ali biseksualnost je lahko izraz prilagoditve užitka v raznovrstnem življenju. Ta spoznanja pa nam nalašč spet odpirajo nova vprašanja.

KAKO LAHKO SAMIČJE HOMOSEKSUALNO VEDENJE UMEMIMO V EVOLUCIJSKO TEORIJU?

Kaj nam lahko homoseksualno vedenje samic naših najbližjih živečih sorodnikov pove o seksualni evoluciji in zgodovini naše vrste? Kakšen je namen užitka samice in učinek njenega orgazma ali njegova selektivna prednost? Ugodje pri erotičnih igrah med istospolnimi posamezniki v ekstremno funkcionalistični razlagi nima nobene adaptivne vrednosti. Sposobnost za doživljanje orgazma, razširjena nereproduktivna seksualnost in samozadovoljevanje med primati pa so vedenjski vzorci, ki podpirajo interpretacijo, da je spolno ugodje "evoluirana" poteza primatske seksualnosti. Odgovore o motivaciji, evlucijski vlogi ter samem namenu in učinku istospolnega ugodja morda najdemo, če si postavimo malce drugačna vprašanja. Kakšno družbeno

vlogo imajo homoseksualna razmerja samic v posameznih vrstah? Kakšen je evlucijski učinek poželenja samic in posebej homoseksualne izbire partnerja na zgradbo in razvoj vrste, njen paritveni in družbeni sistem ali na izoblikovanje potez in lastnosti samcev? Kakšna je bila evlucijska “upravičenost” vzorca v primatologiji,¹³ če je bila samičja izbira ali preferenca usmerjena istopolno?

OBLIKOVANJE VZORCEV ČLOVEŠKEGA SPOLNEGA VEDENJA NA PRIMATSKIH MODELIH

V tradiciji darvinistične biologije in v povezavi z reprodukcijskim uspehom je homoseksualnost – pogosto imenovana spolna inverzija ali reverzija, ovrednotena kot odklonska, patološka in nora. Podobno kot antropologi, ki so “ocenjevali normalno vedenje” na podlagi zahodnih psihosocialnih modelov, so tudi primatologi homoseksualnost v “drugih” človeških in aloprimatskih vrstah izključili ali pa napačno interpretirali. Občasno so poročali o tem “dekadentnem vedenju”, a je bilo ponevadi spoznano kot posledica stresnih in nenormalnih pogojev ujetništva ali pa je bil izraz “homoseksualen” napačno uporabljen za ritualizirane vzorce, izpeljane iz spolnega vedenja ... Celotni teksti Smutsove in Dunbarja iz poznih 80. let v raziskavo spolnega vedenja ne vključujejo homoseksualnih sestavin. Številni primatologi so med terenskim delom opazovali homoseksualno vedenje obeh spolov, a podatkov niso objavili zaradi strahu pred homofobičnimi odzivi ali zaradi pomanjkanja analitičnih orodij za pojasnitev vzorca.¹⁴ Lahko pričakujemo, da ima vsaka vrsta svoj specifičen vzorec spolnega vedenja, ki ni nujno, da bo ustrezal evro-amerškemu “ponarodelemu” modelu spolnosti. Beach in Michael sta se posvetila biseksualnemu vedenju samic in opazila, da je tako običajno, da ga moramo upoštevati kot del vsesplošnega vedenjskega repertoarja. L. Fedigan (1982) je sklenila, da je vedno več pričevanj o homoseksualnem vedenju, ki ga lahko imenujemo primarno “seksualno” po naravi in kontekstu, ker vključuje ponavljajoče se naskakanje ali neposredno stimulacijo genitalij ali ejakulacijo ali/in intimno povezavo, druženje ... Zanimivo je, da je homoseksualnost nekako bolj izrazita pri samicah in je večinoma (med gorilami, kratkorepimi in japonskimi makaki, rezusi in svinjskimi opicami ter bonobi in langurji) posledica in izraz samičjih preferenc.

¹³ Nujno je opozoriti na problem, ki se mi zdi bistven pri primatologiji. Takoj ko začnemo razpravljati o rekonstrukciji človeške evolucije na podlagi živečih primatov, kot da pozabljamo na njihovo lastno evolucijo. Tako kot človek so tudi drugi primati prešli milijone let sprememb in se uspešno razvili v današnje vrste. Pri svojem raziskovanju primatske seksualnosti bi želela poudariti, da so tudi naši sorodniki samostojno “razvili” edinstvene načine sporazumevanja in kulture.

¹⁴ Linda D. Wolfe, *Human Evolution and the Sexual Behavior of Female Primates*, v *Understanding Behavior: What Primate Studies Tell Us About Human Behavior*, ur. J. Loy & C. Peters, New York, 1991, str. 130.

V zgodnjih 60. letih so znanstveniki iskali povezavo med hormonalno neuravnovešenostjo in istospolnimi odnosi in ta je odsevala predstavo o homoseksualnosti kot ozdravljivi abnormalnosti. Gauzoles in Goy sta leta 1983 proučevala japonske makake v ujetništvu in prispevala še fiziološko razlago za to "seksualno blaznost". Trdila sta, da je homoseksualno vedenje samic posledica hormonalnega viharja, ki najbolj divja med ovulacijo in nosečnostjo. Socialna vloga je v teh razmerjih zelo majhna, seksualni "izpadi" pa večinoma izhajajo iz podivjanih hormonalnih nagibov.¹⁵

S pojavom sociobiologije je v znanosti nastopil paradigmatični obrat, ki homoseksualnega vedenja ne dojema kot abnormalnosti, ampak kot produkt evolucijskih procesov in ga skuša pojasniti v terminih prilagoditve. Ta perspektiva je obljubljala veliko prilagodljivih hipotez za naš vzorec vedenja, pri podpirajočih dokazih zanje pa je bila daleč manj uspešna. Tako je kljub desetletjem znanstvenih raziskav pod različnimi paradigmi homoseksualno vedenje primatov ostalo borno dokumentirano in slabo razumljeno. Raziskave na tem področju lahko imajo pomembno vlogo pri oblikovanju teoretičnih razprav o spolni selekciji in tako pripomorejo h globljemu razumevanju primatskih družbenih odnosov in družbenih sistemov.¹⁶

Kakšna je torej selektivna prednost čutečih samic? Samice v homoseksualnih razmerjih tvorijo tesne "prijateljske odnose", ki lahko trajajo veliko dlje kot razmerja med spoloma in samicam pomagajo v "težkih časih" (Fedigan 1982). Tako "družbeno vlogo" imajo homoseksualne vezi samic nekaterih makakov in predvsem bonobov. Slednji so vrsta, ki je zelo socialna, samice pa ob spolni zrelosti preidejo v drugo skupino. Ker spolni partnerji večinoma niso sorodniki, so ta prijateljstva bližnjica matrilinijam (ali jih presekaajo) in so potencialni vir zavezniških odnosov. Te vezi so torej pomembne tako za harmonične odnose v določeni skupini kot za preživetje na daljši rok.

Samičja povezanost pri bonobih je nekako utrjena z G-G drgnjenjem, ki s krepitvijo samičjih koalicij zmanjšuje stopnjo nasilnosti samcev. Tudi seksualno ugodje je, kot vsi drugi fizični odnosi med primati, pomembno v socialnem

¹⁵ Meredith F. Small, *Female choices*, New York, 1993, str. 146. Hormoni igrajo tu ideološko vlogo podivjane narave, ki preprečuje normalnost. Pojasnjuje, zakaj vedenje ne ustreza kulturnim, ideološkim, samo-umevnim, normalnim pričakovanjem.

¹⁶ Paul L. Vasey, *Homosexual Behavior in Primates: A Review of Evidence and Theory*, v *International Journal of Primatology*, 1995, str. 174. Sledi natančen pregled socioloških in bioloških teorij o homoseksualnem vedenju primatov: demografski vzorci in spolna razmerja v skupini, vzorci družbenih skupin in okolja vsaj delno pojasnijo pojav homoseksualnosti, medtem ko so interpretacije le-tega kot ritualiziranih dominantnih razmerij ali kot vaja mladičev za odraslo heteroseksualno vedenje neuporabni. Medigra med ekološko adaptacijo in družbenim vedenjem kljub tehtnim raziskavam (Wrangham 1993) ni razrešila dileme vzorca, izpostavila bi pa hipoteze o uravnavanju napetosti, ustvarjanju zavezništva in obnavljanju družbenih vezi – sprave. Umetnost erotične pomiritve je najverjetneje dosegla svoj evolucijski višek pri bonobih (De Waal 1995).

pogledu. Z evolucijskega stališča ima homoseksualno razmerje smisel samo v povezavi s pozitivnim družbenim kontekstom, kot je oblikovanje zavezništva z drugo samico. Čeprav je mogoče, da se samice spuščajo v ta razmerja, da bi preprečile spolno občevanje tekmič s samci, se zdi ta učinek drugotnega pomena. Konec koncev homoseksualni odnosi lahko nastanejo na vseh stopnjah ciklusa, in vsaj med bonobi tudi v neplodnih obdobjih. Za nas je morda težje sprejemljiva podoba primatskih samic, ki so tako neizbirčne, da bodo naskočile vse, kar se premika, ali dopustile skoraj vsemu, da jih naskoči (Small 1993: 147). Vsekakor homoseksualnosti ne moremo odpraviti kot patološko ali neuporabno in celo invalidno vedenje. Čeprav homoseksualnost ni neposredno funkcionalna v smislu prokreacije, je lahko dejansko del širšega seksualnega vzorca, ki je prilagodljiv v terminih reprodukcije, ali pa ima drug pomen za družbeno življenje.¹⁷ A če je "motivator" spolno ugodje, ki ni nujno za spočetje, zakaj naj bi ga naravna ali spolna selekcija podpirala? Hardyjeva je pokazala, da so samice vključene v spolni proces tako intimno kot samci in za sodelovanje morajo imeti prav tako močno spolno zanimanje. Samice, ki se pariyo pogosto in pod svojimi "pogoji", se lahko svobodno gibljejo med samci, izbirajo med obema spoloma in niso le pasivni prenosniki v lastni reproduktivni prihodnosti.¹⁸

RAZNOLIKOST SPOLNEGA VEDENJA ANTROPOIDOV IN EVOLUCIJSKI IZVORI KULTURE

Homoseksualna izbira (in tekmovanje za istospolne partnerje) je izstopajoča značilnost nekaterih vrst, posebej ozkonosnih primatov, ki živijo v večsamčjih in večsamičjih skupinah. Morda take homoseksualne interakcije vplivajo na vzorce heteroseksualnega občevanja, ki lahko posledično učinkujejo na kombinacijo genov in so prispevani v naslednjo generacijo.¹⁹ Homoseksualna izbira partnerja igra pomembno vlogo pri izoblikovanju primatskih družbenih

¹⁷ Linda Marie Fedigan, *Primate Paradigms; Sex Roles and Social Bonds*, Montreal, Eden press, 1982, str. 143.

¹⁸ Tudi pri spekulacijah o evolucijski teoriji je osnovno vprašanje perspektive. Če menimo, da je prilagojenost izid evolucije v vsakem trenutku, potemtakem nikoli ni popolna. Med adaptacije štejejo tudi poladaptacije, eksaptacije, ... in najrazličnejše specifično vedenje (G-G drgnjenje bonobov) je mogoče imeti za "koristno za preživetje" vrste. Še posebej za vrsto, kjer je odraščanje dolgo in težavno, je dobro, če preživijo posamezniki, zlasti matere. Na preživetje posameznikov(-ic) pa dobro vpliva, če imajo veselje do življenja. Zakaj je tukaj boljša spolna dejavnost kot golo prehranjevanje? Zanj je predvsem manj fleksibilno, saj je bolj togo in usodno kratkoročno vezano na objekte. Očitno je spolnost bolj gibljiva in za družbena bitja, kot smo primati, je evolucijsko dobro, če znamo drug drugemu zbužati ugodje.

¹⁹ Paul Vasey, *Homosexual Behavior in Primates: A Review of Evidence and Theory*, 1995, str. 197. Če se reprodukcijski uspeh samice kaže v uspešni vzreji mladičev, je neposredna prednost homoseksualne zveze pomoč partnerk pri vzgoji. Poleg širše ravni evolucije pa lahko priljubljen seksualni vedenjski vzorec (G-G drgnjenje) vpliva na izraze heteroseksualnosti. Misijonarski položaj je najpogostejši med bonobi, šimpanzi pa ga ne poznajo.

sistemov, odnosov med posamezniki v skupini in pri njihovem sporazumevanju. Potemtakem bi se naše razumevanje socialne evolucije izboljšalo, če bi bodoče razprave o spolni selekciji vključile homoseksualnost kot naravni, sestavni del tega procesa.

Homoseksualnost je del naše evolucije in prav tako naše kulturne dediščine znotraj reda primatov. Filogenetsko zelo razširjena narava homoseksualnega vedenja primatov nakazuje, da le-to ni zgodovinsko nedaven fenomen. Paul Vasey sledi pojavu primatske homoseksualnosti vsaj do oligocena (37–24 milijonov let nazaj), v čas evolucijske diverzifikacije antropoidov. Na podlagi razporeditev in značilnosti vedenja med živečimi primati lahko sklepamo, da je glede na prosimijske prednike oligocenske antropoidne primata zaznamovala naraščajoča vedenjska fleksibilnost. Nekatere izmed najbolj urejenih in razvitih oblik homoseksualnosti med živalmi lahko najdemo pri več kot 30 vrstah primatov. Ena plat te povečane prožnosti je ločitev seksualnega ali erotičnega izražanja od gole reprodukcije. Razen med prosimiji so tudi fizične ovire spolne dejavnosti pri primatih izginile. Nekatere polopice še imajo vaginalne membrane, ki strogo omejujejo spolnost na plodna obdobja, opice, afne in ljudje pa so te “zapovedi” osvobojene. Seksualna prožnost je postala mogoča z evolucijo zavestnega, “svobodnega” nadzora spolnega vedenja. Osvoboditev od “bioloških zapovedi” je temelj vedenjske plastičnosti in spodbuda za razvoj raznih družbenoseksualnih dejavnosti, ki nimajo ploditvenega namena. In ena od posledic razširjenega seksualnega repertoarja antropoidnih primatov je bila evolucija socioseksualnih interakcij med istospolnimi partnerji. Poleg visoko razvitih sistemov istospolnih interakcij in raznolikih spolnih tehnik so med “višjimi” primati posebno izstopajoči številni drugi vidiki homoseksualnih aktivnosti. Med temi so razne oblike povezovanja parov, ekskluzivna ali prioritarna homoseksualnost, samičji orgazem, matrifokalne družbe, zavezništva samcev ali sodelujočih skupin. Od kod te razlike? V oligocenu sta prevladali dve glavni skupini antropoidov, primati Novega in Starega sveta, zaznamovala pa jih je geografska osamitev tekom ločenih evolucijskih zgodovin. Zavrlo različnih evolucijskih poti člani teh dveh skupin prikazujejo različne vzorce homoseksualnega vedenja. Noben izmed širokonosnih primatov Amerike ne kaže pogostega homoseksualnega vedenja ali se spušča v dolgotrajna razmerja; homoseksualnost je omejena na igro in dominantne odnose. Kljub ločitvi seksualnosti od razmnoževanja, je njihov repertoar močno omejen v terminih pogostnosti, oblik in družbenoseksualnih vlog. Homoseksualnost ozkonosnih primatov Afrike in Azije pa je očitno nadgradnja bolj osnovnega “širokonosnega” vzorca. Izvor in evolucija pogostih in bolj zapletenih homoseksualnih razmerij,

vključno z mehanizmi uravnavanja napetosti in oblikovanja zavezništva, vse to se je razvilo med evolucijo ozkonosnih primatov. Nedvoumna homoseksualna izbira partnerja, kot tudi tekmovalnost za istospolne "ljubimce", so postale poteze, ki ločijo to skupino od širokonosnih primatov. Izključna homoseksualnost je očitno odsotna med nečloveškimi primati, podatki o raznih kulturah pa nakazujejo, da jo izraža majhen odstotek ljudi v številnih družbah po svetu. To pomeni, da so na neki točki v ali po poznem miocenu – zgodnjem pliocenu, nekateri hominidni ali protohominidni posamezniki razvili vedenjski potencial za vključevanje v izključno homoseksualna razmerja (Vasey 1995: 195).

PRIMATSKA HOMOSEKSUALNOST KOT DEL BIOLOŠKEGA RAZKOŠJA

Seksualni repertoar primatov, ki se spuščajo v homoseksualna razmerja, je, kot kaže, močno raznolik in spremenljiv. Kljub razširjenosti homoseksualnega vedenja med primati in dolgo evlucijsko zgodovino ni nobenega zadovoljivega teoretičnega ogrodja za interpretacijo vzorca. Ni čudno, da vsa osnovna vprašanja teoretičnega pomena ostajajo predmet razprav. Nič ne kaže na to, da bi lahko bila homoseksualnost škodljiva za adaptacijo ali razmnoževanje. Vsa na pogled protislovna opažanja prilagoditvenih in nevtralnih homoseksualnih pojavov so lahko delno pojasnjena, če opustimo prepričanje, da so plod neposredne selekcije. Alternativno je lahko homoseksualno vedenje primatov nevtralen produkt selekcije za druge poteze, za zdaj še neprepoznane in nedoločene (Futuyma in Risch, 1984). Kot del sklada nevtralne spremenljivosti je homoseksualnost možnost, ki služi množici družbeno-seksualnih vlog, ki lahko naključno povečajo akterjev reprodukcijski uspeh. G. Gray Eaton meni, da je seksualna mnogoličnost kot biološki in prav tako kulturni pojav pri živalih lahko neposredno odgovorna za uspeh vrste, na načine, ki izzivajo staromodne vidike evolucije: sposobnost vedenjske razgibanosti in raznolikosti – vključno s homoseksualnostjo – lahko okrepi zmožnost vrste za "kreativno" odzivanje in prilagoditve na množico socialnih in ekoloških razmer. Iz te teoretične perspektive so primeri homoseksualnega vedenja, ki imajo družbenoseksualno vlogo večanja prilagodljivosti, lahko pojasnjeni kot eksaptacije *sensu* Gould in Vrba (1982). Eksaptacije so značilnosti, ki jih naravna selekcija ni spodbudila za krepitev vlog, ki jim trenutno služijo, ampak so bile privzete zanje. Čeprav niso plod neposrednega izbora, jih lahko zaradi pozitivnih učinkov selekcija navsezadnje vključi v svoje kolesje in takrat bodo nastale drugotne prilagoditvene spremembe. Vsako homoseksualno vedenje pa nima te družbeno

značilne vloge, saj sta pogosto glavni igralec preprosto spolna zadovoljitev in užitek. V takih primerih homoseksualnost ne vpliva na razmnoževanje in se selekcija proti vedenju ne pojavi; torej pade znotraj tolerančnega razpona nevtralne vedenjske spremenljivosti.²⁰

Skladno z izidi *postdarvinistične evlucijske teorije* je tudi *teorija o Gaii* spodbudila obravnavo nekaterih najosnovnejših načel evolucije. Sodelovanje je postalo pomembna sila evlucijskih sprememb, pojasnitve adaptacije pa so se dvignile z individualne ravni na celotno vrsto in delovanje celotne biosfere. Ta tok mišljenja pa ima močne implikacije za razlago homoseksualnosti in sistemov spolnosti sploh. Razmnoževanje je sestavni, a ne nujni del preživetja, mozaiki samčjih in samičjih značilnosti so primer množičnosti v enem, del bioraznolikosti. Vitalnost biološkega sistema je neposredna posledica raznolikosti, ki jo vsebuje. Na vseh ravneh naravnega sveta pa obstaja tako družbena kot spolna raznolikost. Pestrost, spremenljivost v paritvenih sistemih raznih populacij lahko pripomore k "uspehu" vrste. Sostarševstvo samic grizljev je očitno značilno za živali, ki se soočajo z razmerami ekološkega ali družbenega pretoka.²¹ Homoseksualna aktivnost rezusov ali kratkorepih makakov je večkrat povezana s spremembami v sestavi ali dinamiki družbene skupine. Čeprav je treba razmerja med temi dejavniki še raziskati, je verjetno, da so seksualna, družbena in ekološka spremenljivost tesno povezani.

Posebno zmožnost vedenjske plastičnosti lahko okrepi sposobnost vrste za kreativno odzivanje na močno spremenljiv in nepredvidljiv svet. Eaton nas spomni na izjemno raznovrstnost v spolnem vedenju, ki je značilna za posameznike in skupine primatov. In ta vedenjska prožnost je očitno imela poglobljeno vlogo v evlucijskem uspehu primatov, saj jim je omogočala prilagajanje množici družbenih in ekoloških izzivov!

Spremenljivost in razkošno vedenje nam kaže optimističen vidik človeških "potencialov" in omejitev, ne pa minimalnega, ki obravnava človeka kot delujočega predvsem na podlagi instinktov. Ta vidik darvinistične šole ima le malo podpore v dokazih o protokulturni evluciji aloprimatov. Vedenjska nestanovitnost ali mnogostranost je le ena manifestacija večjega "kaotičnega reda" ali nelinearnosti sveta, ne samo odgovor nanj. In že sama prisotnost vedenjske prožnosti v sistemu ima svojo vrednost, ki je morda celo večja kot njegova dejanska konkretna "uporabnost" ali "funkcionalnost" (Bagemihl

²⁰ Paul L. Vasey, *Homosexual Behavior in Primates: A Review of Evidence and Theory*; v *International Journal of Primatology*, vol. 16, št. 2, 1995, str. 196.

²¹ Bruce Bagemihl, *Biological Exuberance*, New York, 1999, str. 250.

1999). Konceptija *biorazličnosti* ne sme vključevati samo genetske različnosti, temveč tudi sisteme družbene ureditve znotraj vrst ali ekosistemov. Sistemi spolnosti so bistveni za merila biološke vitalnosti. In bolj ko so vzorci družbeno/seksualne ureditve raznoliki, močnejši bo sistem. “Funkcija” določenega družbenega ali seksualnega vzorca, kot je homoseksualno druženje, se lahko zdi neobstoječa na ravni vrste ali posameznika. Vendar mozaik različnih socioseksualnih vzorcev očitno veča životvornost širšega sistema, četudi je vzorec navidezno “nereproduktiven” in “nekoristen”. Vsak posameznik in vsako vedenje ima svojo vlogo ne v, ampak *kot* preproga življenja, njegov obstoj je njegova funkcija.

Konstrukt biološkega izobilja meče novo luč na pojav homoseksualnosti. Če so za življenje, kot pravi Bataille, značilne “zapravljive” dejavnosti, kaj je lahko bolj “potrošno” kot homoseksualnost in neprokrativna heteroseksualnost? Če je razmnoževanje samo izrabljanje odvečne biokemične energije, potem je spolnost, ki ne vodi k reprodukciji, še večje zapravljanje te energije. Homoseksualnost je le eden številnih izrazov naravne silovitosti ali razkošja, izobilja bioloških sistemov.²² V nasprotju s srednješolskim naukom reprodukcija ni končni, ultimativni “namen, cilj” ali neizogiben izid biologije. Je le eno nadaljevanje v veliko širšem vzorcu energijske “potrate”, ki ga poganja potreba po porabi presežka. Razsipnost in bujnost zemlje ne moreta biti omejena na prokreacijo, razliva se čez in onstran njenih meja. Življenje se napaja s samo radodarnostjo obstoja, tako prokrativnega kot samo kreativnega.

ALTERNATIVNE OBLIKE SPOLNOSTI

Tako med orangutani kot gorilami, šimpanzi in posebno bonobi najdemo široko paleto spolnih aktivnosti, ki niso povezane z razmnoževanjem: stimulacija genitalij z rokami ali usti, samozadovoljevanje (vključno z uporabo neživih predmetov), spolno udejstvovanje samic med nosečnostjo ali seksualni poduk mladičem in incestuozne prakse ... Penetracija in ejakulacija večkrat sploh nista prisotni ali pa samice niso v obdobju plodnosti, in večinoma gre za draženje “erogenih con”. Samice šimpanzov med samčevim preiskovanjem vagine včasih vodijo njegovo roko h klitorisu, viru ugodja. Nekatere pa prakti-

²² Bagemihlova izpeljava je prikaz, kako lahko različno doumevanje sporočilnosti in zato interpretacija neke hipoteze (zlasti abstraktne) vpliva na biološki, antropološki ... znanstveni konstrukt določenega vedenjskega vzorca. Bataillovo načelo razsipnosti izključuje razlage, ki so adaptacijske narave. Ali ne bi smeli šteti same raznovrstnosti in životvornosti sistema (z bogatim nereproduktivnim seksualnim repertoarjem in številnimi načini zbujanja ugodja) za evlucijsko pridobitev (primatov)?

cirajo celo enkratno obliko kontrole rojstva: simulirajo kontraceptični učinek dojenja s stimulacijo lastnih bradavic in včasih preprečijo nosečnost za celih deset let. Odrasle samice lahko doživijo “menopavzo”, a so kljub temu še naprej spolno aktivne. Poleg vsega tega pa so skoraj vse afne zasačili pri spolnih intimnostih z drugimi vrstami! Čemu le? Pri vseh teh oblikah alternativne spolnosti ne moremo govoriti o reproduktivnih strategijah. Lahko pa razmišljamo o različnih vzorcih, načinih in izrazih tega socioseksualnega vedenja. Zanimivo je, da na področju seksualne variabilnosti “vodijo” homoseksualni odnosi.²³ In vsaj pri nekaterih vrstah aloprimatov so istospolni partnerji nekakšni spolni “virtuozii” s široko paleto vzorcev, položajev in tehnik. Seksualne prakse so od vrste do vrste in celo med raznimi populacijami precej različne, menim, da igra pri uvajanju in obvladovanju le-teh pomembno vlogo “kulturni” prenos in družbena vzgoja. Ali se moramo potemtakem tudi uživati naučiti?²⁴

Variabilnost med različnimi tropi in posamezniki nakazuje, da so tradicije ali vzorci spolne aktivnosti lahko vpeljani in nato preneseni prek mreže socialnih interakcij, gibajoč se znotraj in med populacijskimi skupinami, prek geografskih območij in generacij (Bagemihl 1999: 65). Ne samo, da je seksualnost sama oblika kulturnega vedenja, lahko tudi vpliva in se križa z drugimi vrstami kulturnih inovacij primatov, večkrat na presenetljiv način. Homoseksualnost in druge nereproduktivne spolne aktivnosti so verjetno pripomogle k razvoju številnih pomembnih kulturnih “mejniov”: k znamenjem evolucijskih in kulturnih sprememb, ki naj bi *a priori* določale značilnosti “človeškosti”, ki pa vendar v prototipični obliki obstajajo med nekaterimi našimi sorodniki (in domnevno tudi med našimi protočloveškimi predniki). Spolnost je najverjetneje imela pomembno vlogo v razvoju primatskih komunikacijskih sistemov in izvoru jezika, pri izdelavi in uporabi orodij, ter pri stvaritvi družbenih tabujev in obredov. Čeprav moramo biti v primerjavah previdni, nam primatska seksualnost in “tradicije”, povezane z njo, ponujajo čudno ogledalo nekaterih najbolj “človeških” značilnosti, morda pa so celo okno v našo evolucijsko preteklost in kulturno zgodovino. Uporaba orodij za spolne namene primatov namiguje na seksualno stimulacijo kot sestavni del hominidne evolucije. Za izogibanje incestu so očitni družbeni in kulturni “gradbeni deli”. Kaže, da jih poznajo tudi makaki, langurji, bonobi. Ritualizirana homoseksualna

²³ Masters in Johnson sta odkrila, da imajo geji in lezbijke v daljših razmerjih veliko bolj raznoliko spolno življenje s pestrejšimi spolnimi tehnikami.

²⁴ Absolutno! Kolikor sem lahko sama spoznala (iz branja, pogovorov in lastnega opazovanja) je t.i. spolni nagon pri naših sorodnikih manj pomenljiv kot “odrašanje” v skupini svojih vrstnikov in učenje spolnosti. Ali ni tudi pri človeku podobno?

dejavnost pa vsebuje tudi simbolične geste in vedenjske vzorce, ki se lahko razvijejo v prave rituale. Jezik, orodja, tabu, ritual so s spolnostjo očitno tesno povezani in nam ponujajo neverjetne primerjave med kulturo, biologijo, družbo in evolucijo.

LITERATURA:

- ABRAMSON, Paul R. in PINKERTON, Steven D. (ur.) (1995): *Sexual Nature / Sexual Culture*, Chicago, Chicago University Press;
- BAGEMIHLE, Bruce (1999): *Biological Exuberance; Animal Homosexuality and Natural Diversity*, New York, St. Martin's Press;
- BLAFFER-HARDY, Sarah (1981): *The Woman That Never Evolved*, Cambridge, Harvard U. P.;
- BLEIER, Ruth (1984): *Science and Gender; A Critique of Biology and Its Theories on Women*, New York, Pergamon Press inc.;
- BOESCH, Christophe in TOMASELLO, Michael (1998): "Chimpanzee and Human Cultures", v: *Current Anthropology*, vol. 39, št. 5, december;
- BYRNE, Richard (1995): *The Thinking Ape; Evolutionary Origins of Intelligence*, New York, Oxford University Press;
- DAHLBERG, Frances (ur.) (1981): *Woman the Gatherer*, Michigan, Yale University Press;
- DARWIN, Charles (1981 (1871)): *The Descent of Man and Selection in relation to Sex*, Princeton, Princeton University Press;
- DE WAAL, Frans B. M. (1995): "Bonobo Sex and Society; The behavior of a close relative challenges the assumptions about male supremacy in human evolution", v: *Scientific American*, marec;
- DE WAAL, Frans B. M. (1997): *Bonobo; The Forgotten Ape*, Berkeley, University of California Press;
- DIXSON, Alan F. (1998): *Primate Sexuality; Comparative Studies of the Prosimians, Monkeys, Apes, and Human Beings*, Oxford, Oxford University Press;
- DUNBAR, Robin (1988): *Primate Social Systems*, London, Croom Helm;
- FEDIGAN, Linda Marie (1982): *Primate paradigms; Sex Roles and Social Bonds*, Montreal, Eden Press;
- FOLEY, R. A. (ur.) (1991): *The Origins of Human Behavior*, London, Unwin Hyman Ltd.;
- GALEF Jr., Bennett G. in HEYES, Cecilia M. (ur.) (1996): *Social Learning in Animals: The Roots of Culture*, San Diego, Academic Press;
- GOULD, Stephen Jay (1995): *Adam's Navel and other essays*, London, Penguin Books;
- HARAWAY, Donna (1992): *Primate Visions; Gender, Race, and Nature in the World of Modern Science*, London, Verso;
- JOLLY, Alison (1972): *The Evolution of Primate Behavior*, New York, The Macmillan Series in Physical Anthropology;
- KANO, Takayoshi (1992): *The Last Ape; Pygmy Chimpanzee Behavior and Ecology*, Stanford, Stanford University Press;
- KINZEY, Warren G. (ur.) (1987): *The Evolution of Human Behavior: Primate Models*, New York, Albany;
- LOY, James D. in PETERS, Calvin B. (ur.) (1991): *Understanding Behavior; What Primate Studies Tell Us About Human Behavior*, New York, Oxford University Press;
- MCGREW, William C. (1992): *Chimpanzee Material Culture; Implications for Human Evolution*, Cambridge, Cambridge University Press;
- MCGREW, William; MARCHANT, Linda in NISHIDA, Toshisada (ur.) (1996): *Great Ape Societies*, Cambridge, University Press;
- MORBECK, Mary Ellen, GALLOWAY, Alison in ZIHLMAN, Adrienne L. (ur.) (1997): *The Evolving Female; A Life-History Perspective*, New Jersey, Princeton University Press;
- QUIATT, Duane in ITANI, Junichiro (ur.) (1994): *Hominid Culture in Primate Perspective*, Colorado;
- SAKSIDA, Iztok (1993): "O namišljenih očetih in prevaranih ljubimcih", v *Časopis za kritiko znanosti*, letnik XXI, št. 162-63, ŠOU Ljubljana;
- SEGAL, Lynne (1999): *Why Feminism?*, Cambridge, Polity Press;
- SMALL, Meredith F. (ur.) (1984): *Female Primates; Studies by Female Primatologists*, New York, Alan R. Liss inc.;
- SMALL, Meredith F. (1993): *Female Choices; Sexual Behavior of Female Primates*, New York, Cornell University Press;
- SMALL, Meredith F. (1988): "Female Primate Sexual Behavior; Are There Really Sperm to Spare?", v: *Current Anthropology*, vol. 29, št. 1, februar;

- SMITH, Eric Alden in WINTERHALDER, Bruce (ur.) (1992): *Evolutionary Ecology and Human Behavior*, New York, Aldine de Gruyter;
- SMUTS, Barbara, CHENEY, Dorothy *et al.* (ur.) (1987): *Primate Societies*, Chicago, The University of Chicago Press;
- VASEY, Paul L. (1995): "Homosexual Behavior in Primates: A Review of Evidence and Theory", v: *International Journal of Primatology*, št. 16;
- WHITE, Frances J. in THOMPSON-HANDLER, Nancy (1989): "Ecological and social correlates of female homosexual behavior in *Pan paniscus*", *American Journal of Primatology*, št. 18;
- WRANGHAM, Richard W., MCGREW, W. C., DE WAAL, Frans B. M., in HELTNE, Paul G. (ur.) (1994): *Chimpanzee Cultures*, Harvard University Press z The Chicago Academy of Sciences.